

การเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5

The Politics in Rama V's inner court

นัตรดาว ลีเชวงวงศ์ / Chatdao Leechavengvongs

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย / Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Thailand

E-mail: chatdao-lee@hotmail.com

บทคัดย่อ

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ผู้วิจัยได้อธิบายถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน โดยจะแบ่งออกเป็นสองช่วงเวลา คือ ช่วงต้นรัชกาล (พ.ศ.2411 - 2428) และช่วงปลายรัชกาล (พ.ศ.2428 - 2453) โดยใช้การทิวคตของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในปีพ.ศ.2428 เป็นตัวแบ่ง เพื่อนำมาอธิบายถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ปรากฏผลว่าในช่วงต้นรัชกาล (พ.ศ.2411 - 2428) ซึ่งเป็นช่วงที่รัชกาลที่ 5 ยังมิได้ทรงมีพระราชอำนาจโดยสมบูรณ์ รวมทั้งยังมิได้มีการสถาปนาสมเด็จพระอัครมเหสี และไม่มีพระราชโอรสชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าพัน พระภรรยาเจ้าที่เข้าถวายตัวรับราชการในช่วงเวลานั้นนอกจากจะมีสาเหตุจากความพอพระทัยส่วนพระองค์แล้ว ยังมีสาเหตุจากการสนับสนุนหรืออย่างน้อยก็ไม่คัดค้านจากผู้ใหญ่และผู้มีอำนาจในขณะนั้นร่วมด้วย ขณะที่ในช่วงปลายรัชกาล (พ.ศ.2428 - 2453) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัชกาลที่ 5 ทรงมีความมั่นคงในพระราชอำนาจและพระราชบัลลังก์อย่างสมบูรณ์ พบว่านอกจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมีแล้ว ไม่ทรงมีพระภรรยาเจ้าเพิ่มขึ้นเลย ซึ่งสาเหตุอาจเป็นเพราะรัชกาลที่ 5 ทรงมีความมั่นคงในพระราชอำนาจและพระราชบัลลังก์อย่างสมบูรณ์ ประกอบกับทรงมีพระราชโอรสในพระยศสมเด็จพระเจ้าฟ้าชั้นเอกหลายพระองค์ ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องรับพระราชวงศ์พระองค์อื่นๆเข้ามาเป็นพระภรรยาเจ้าเพื่อประสูติกลพระราชโอรสที่จะมาสืบทอดราชสันตติวงศ์อีก นอกจากนี้ การที่รัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาพระอัครมเหสีอย่างชัดเจน รวมทั้งทรงแต่งตั้งพระราชโอรสขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ส่งผลให้ไม่ปรากฏกลุ่มอำนาจใดที่มีการสนับสนุนพระราชวงศ์พระองค์ใดให้ขึ้นดำรงตำแหน่งพระภรรยาเจ้าอีก

คำสำคัญ: รัชกาลที่ 5, ราชสำนักฝ่ายใน, การเมือง, พระภรรยาเจ้าและพระภรรยา

Abstract

From the study of politics in the inner court in the reign of King Rama V, the researcher describes the inner court by dividing into two periods from the beginning of the reign (2411 - 2428 BC) to the late of the reign (2428 - 2453 BC) by using the year of Wichaichan (the second king)'s death as dividing line. The result reveals that at the beginning of the reign King Rama V did not have the absolute power or establish Queen or crown prince. Moreover, king's royal wife who serve during this period not only from his own pleasure but also from supporting of the authorities at that time as well. As at the late of the reign, King Rama V has stability both the power and the monarchy. However, there is no evidence that King Rama V has any royal wives except Her Royal Highness Princess Dararassamee. This may be because King Rama V has many princes so there is no need to establish any royal family to be Queen to born the crown prince to succeed to the throne. In addition, King Rama V established Queen as well as appointed his son to hold the position of crown prince. Consequently, it did be not appear any group of power that support royal family to be royal wife any more.

Keywords: King Rama V, Inner Court, Politics, King' Wives

บทนำ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นับเป็นสมัยที่ประเทศไทยได้มีการเปิดรับอารยธรรมตะวันตกเพิ่มมากขึ้น ทั้งในด้านความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการรับค่านิยมประเพณีต่างๆเข้ามา เรื่องสิทธิสตรีก็เป็นประการหนึ่งที่ได้เข้ามามีผลต่อสังคมไทยมากยิ่งขึ้น สตรีได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในหน้าประวัติศาสตร์เพิ่มมากขึ้นกว่าสมัยอื่นๆ โดยเฉพาะสตรีชั้นสูงในราชสำนักฝ่ายใน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงบทบาทของสตรีชั้นสูงในราชสำนักฝ่ายในในสมัยรัชกาลที่ 5 ในด้านต่างๆ

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่แนวคิดสิทธิสตรีเริ่มเข้ามาในสังคมไทย และดูเหมือนว่าสตรีในยุคสมัยนั้น โดยเฉพาะสตรีชั้นสูงในราชสำนักฝ่ายในจะมีสิทธิเสรีภาพ และมีบทบาทในด้านต่างๆเพิ่มมากขึ้น แม้กระทั่งด้านการเมืองการปกครอง แต่ก็ยังเห็นได้ถึงบทบาทของสตรีตามขนบของสังคมจารีตเดิม ที่สตรีถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจกับผู้ปกครองของกลุ่มชนชั้นสูงในสังคม โดยการส่งสตรีในสายตระกูลเข้ารับราชการฝ่ายใน ในตำแหน่งพระภรรยาเจ้าและพระภรรยา ขณะที่ผู้ปกครองก็รับสตรีเหล่านั้นเข้าเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มชนชั้นสูงในสังคม ขณะที่สตรีเหล่านั้นก็จะอยู่ในฐานะผู้เชื่อมโยงสายตระกูลและผู้ปกครองผู้เป็นสามี แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของราชสำนักฝ่ายหน้าและราชสำนักฝ่ายใน

งานวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษาถึงราชสำนักฝ่ายในมีอยู่เป็นจำนวนมากและเป็นการมุ่งศึกษาถึงบทบาทและสถานภาพของสตรีในราชสำนักฝ่ายในเป็นสำคัญ โดยมีได้ศึกษาถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายในอย่างชัดเจน บทความชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยจะมุ่งเน้นศึกษาว่าการเมืองในราชสำนักฝ่ายในมีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อราชสำนักฝ่ายใน

บททวนวรรณกรรม

การบริหารราชสำนักฝ่ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ฉัตรภากรณ์ จินดาเดช, 2542) ศึกษาถึงการจัดระเบียบโครงสร้างเชิงกายภาพของราชสำนักฝ่ายในในรัชกาลที่ 5 การบริหารราชสำนักฝ่ายใน รวมทั้งการเลื่อนฐานะของสตรีโดยการเข้ารับราชการในราชสำนักฝ่ายใน โดยได้สรุปว่า การจัดการบริหารของราชสำนักฝ่ายในของไทยมีลักษณะที่สำคัญคือ บริหารราชการโดยสตรีที่มีบทบาทในการบริหารราชการในทุกสายงานตามความสามารถ ซึ่งลักษณะสำคัญของราชสำนักฝ่ายในดังกล่าว ได้เปิดโอกาสให้สตรีชั้นสูงลงไปถึงชั้นล่างหรือสามัญชนบางส่วนได้เลื่อนฐานะให้สูงขึ้นด้วยการเข้ารับราชการในราชสำนักฝ่ายใน และการที่ราชสำนักฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 มีจำนวนผู้พักอาศัยเพิ่มมากขึ้นกว่ารัชกาลก่อนๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพตามมา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการบริหารราชสำนักฝ่ายในบางส่วน อันเอื้อให้สตรีที่มีความสามารถได้เข้ารับราชการเพิ่มขึ้น นางใน: ชีวิตทางสังคมและบทบาทในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5 (พรศิริ บุรณเขตต์, 2540) ได้สรุปว่าความสมบูรณ์ในชีวิตสมรสของนางในได้ส่งผลต่อความมั่นคงในชีวิตราชการของสมาชิกในตระกูล โดยที่นางในมีบทบาทถ่ายทอดความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งมีประสิทธิภาพจากฐานะภรรยา

วาทกรรมชายเป็นใหญ่ในภาพยนตร์ไทยที่ให้ความสำคัญแก่สตรี (พลกร เจียมธีรนาถ, 2554) ศึกษาภาพยนตร์ไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2543-2552 เพื่อมุ่งเน้นวิเคราะห์ถึงการผลิตซ้ำวาทกรรมชายเป็นใหญ่ ทั้งในส่วนที่ปรากฏอย่างชัดเจนและในระดับแฝงเร้น สรุปว่าถึงแม้ภาพยนตร์ไทยร่วมสมัยจะพยายามปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก ด้วยการนำเสนอภาพของผู้หญิงยุคใหม่ที่ดูคล้ายหลุดพ้นเป็นอิสระจากการกดขี่โดยผู้ชาย ที่สุดแล้วภาพยนตร์เหล่านี้ก็ยังคงกักขังตนเองอยู่กับแนวคิดชายเป็นใหญ่ เพื่อตอบสนองต่อคติความเชื่อดั้งเดิมของผู้ชมต่อไป ในลักษณะที่แนบเนียนกว่าเดิมเท่านั้นเอง

จอมนางแห่งสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 6 กับกระแสวัฒนธรรมตะวันตก (วรรณพร บุญญาสถิต, 2551) ศึกษาเรื่องราวของเจ้านายฝ่ายในในหัวข้อเรื่องการตอบสนองต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง

รัชกาลที่ 6 สรุปว่าการศึกษาและการรับรู้เกี่ยวกับตะวันตกที่เกิดขึ้นตามพระราชนิยมของกษัตริย์เป็นอิทธิพลสำคัญที่ทำให้เจ้านายฝ่ายในมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการดำเนินชีวิต โดยรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปรับใช้ในด้านต่างๆ และการปรับเปลี่ยนบทบาททั้งในฐานะแม่บ้านแม่เรือน และบทบาทต่อสาธารณะ แต่อย่างไรก็ตาม การที่เจ้านายฝ่ายในยังคงต้องดำเนินชีวิตภายใต้จารีตประเพณี ทำให้เป็นข้อจำกัดประการหนึ่งที่ไม่สามารถควบคุมดูแลกิจกรรมทางสังคมได้อย่างใกล้ชิด ทำให้กิจกรรมบางอย่างที่ดำเนินการในระยะแรกไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นกิจกรรมทางสังคมของเจ้านายฝ่ายในจึงมีส่วนเป็นไปในลักษณะของการเป็นผู้อุปถัมภ์ทางด้านการเงินโดยมีผู้ดำเนินการแทน ต่อมาแนวคิดในการทำกิจกรรมช่วยเหลือสังคมได้ถูกปลูกฝังจนกลายเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของเจ้านายฝ่ายใน และได้สืบทอดมาจนปัจจุบัน

การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 (จันทร์รัตน์ ปรวาลปัทม์, 2521) ศึกษาเรื่องราวและลักษณะของราชสำนักไทยในเชิงเปรียบเทียบ ระหว่างราชสำนักของรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ในด้านโครงสร้าง คือข้าราชการและราชการในพระราชสำนัก โดยนำทัศนคติ ความรู้สึก และสภาวะแวดล้อมของทั้ง 2 พระองค์เมื่อเสด็จเสวยราชย์แล้วมาร่วมพิจารณาหาสาเหตุความแตกต่างของราชสำนักทั้ง 2 รัชกาล

ราชสำนักฝ่ายในสมัยรัตนโกสินทร์ (สาระ มีผลกิจ, 2551) ศึกษาถึงพัฒนาการของราชสำนักฝ่ายในตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-6 โดยมีพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์กลางของราชสำนักในยุคแรก และต่อมาได้เคลื่อนย้ายไปยังพระราชวังสวนดุสิต สวนสุนันทา และสวนนอก ตามลำดับ นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงราชสำนักฝ่ายในในด้านต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วนทุกมิติ อาทิ การคัดเลือกฝ่ายในซึ่งเกี่ยวข้องกับสายสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ความสำคัญทางสกุลยศและอิสริยยศ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ลำดับสายการบังคับบัญชา รวมถึงพระที่นั่งซึ่งใช้เป็นที่ประทับ พระตำหนัก ตลอดจนเรือนพักของข้าราชการบริพารระดับล่าง ซึ่งทั้งหมดได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อันเกิดจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตกและปัจจัยภายในอันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5
2. เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์และการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ครอบคลุมมากขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร(Documentary Research) ใช้วิธีการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

1. ขั้นสำรวจข้อมูล
 - 1.1 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5
 - 1.2 สืบหาเอกสารงานวิจัยที่มีผู้เขียนและศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5
2. ขั้นรวบรวมข้อมูล
 - 2.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น จดหมายเหตุ หมายรับสั่ง หมายประชุม เป็นต้น
 - 2.2 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น บันทึกความทรงจำ วิทยานิพนธ์และหนังสือต่างๆที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น
3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5 มาศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
4. ขั้นนำเสนอข้อมูล การนำเสนอใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Approach)

สถานการณ์การเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น นับเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ในปรากฏบทบาทมากที่สุดสมัยหนึ่ง ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งอิทธิพลของชาติตะวันตก ได้ส่งผลต่อบทบาทของสตรีในราชสำนักฝ่ายในเพิ่มมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน มีหลักฐานร่วมสมัยจำนวนมากไม่น้อยที่แสดงถึงการแสดงบทบาทของบุคคลในราชสำนักฝ่ายใน ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม และแม้กระทั่งด้านการเมืองการปกครอง อันเป็นเขตหวงห้ามของสตรีเสมอมา สตรีในราชสำนักฝ่ายในได้ก้าวเข้ามาในหน้าประวัติศาสตร์ แสดงบทบาททั้งในฐานะ เมีย แม่ ผู้ปกครอง และผู้ได้ปกครอง นอกจากนี้จากการที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสมัยที่ราชสำนักฝ่ายในมีขนาดใหญ่ที่สุด ด้วยรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระภรรยาเจ้าและพระภรรยามากที่สุด มีพระราชธิดาหลายพระองค์ และยังมีทั้งพระราชวงศ์และพระภรรยาจากรัชกาลก่อนๆที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งทุกๆพระองค์ทุกๆท่านก็มีบริวารเป็นจำนวนมาก จากสาเหตุดังกล่าวได้ส่งผลให้ราชสำนักฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่มิสสัณเป็นอย่างยิ่ง มีความเปลี่ยนแปลงต่างๆเกิดขึ้นในราชสำนักฝ่ายใน ทั้งด้านค่านิยม ประเพณี ความคิดความเชื่อ ทศนคติ กฎระเบียบ รวมทั้งการแสดงตัวตนต่อภายนอก

แต่อย่างไรก็ตาม ราชสำนักฝ่ายในนั้นแม้จะเป็นเสมือน “หลังบ้าน” ของกษัตริย์ แต่ก็มีความเกี่ยวพันกันเป็นอย่งยั้งระหว่าง “บ้าน” และ “เมือง” การที่จะอธิบายถึงสถานการณ์และเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวและการกระทำต่างๆของบุคคลในราชสำนักฝ่ายใน และการกระทำของบุคคลต่อราชสำนักฝ่ายในนั้น จำจะต้องเข้าใจถึงสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น โดยเฉพาะสถานการณ์ทางการเมืองและพระราชอำนาจของกษัตริย์ อันทรงเป็นประมุขของข้าราชการสำนักทั้งปวง และเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือราชสำนักฝ่ายในของพระองค์

ผู้วิจัยได้อธิบายถึงพระราชอำนาจของรัชกาลที่ 5 และสถานการณ์ทางการเมืองของไทย โดยจะแบ่งออกเป็นสองช่วงเวลา คือ ช่วงต้นรัชกาล (พ.ศ.2411 - 2428) และช่วงปลายรัชกาล (พ.ศ.2428 - 2453) โดยใช้การทิวงคตของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในปี พ.ศ.2428 เป็นตัวแบ่ง สรุปผลได้ ดังนี้

ในช่วงต้นรัชกาล (พ.ศ.2411 - 2428) พบว่าเป็นช่วงเวลาที่รัชกาลที่ 5 มิได้ทรงมีพระราชอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริง ด้วยเมื่อแรกขึ้นครองราชย์สมบัติ ทรงมีพระชนมายุเพียง 15 พรรษา ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ส่งผลให้อำนาจทางการเมืองการปกครองล้วนตกอยู่ใต้อิทธิพลของขุนนาง คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งถึงแม้รัชกาลที่ 5 จะทรงทำพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 ขึ้นครองราชย์สมบัติอย่างสมบูรณ์ในปีพ.ศ.2416 และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์พ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จการแล้ว แต่อย่างไรก็ตามสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็ยังคงทำหน้าที่ที่ปรึกษาการแผ่นดิน และยังคงมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในบ้านเมือง (ปิยนาค บุนนาค, 2523: 144) นอกจากนี้ยังปรากฏความขัดแย้งระหว่างรัชกาลที่ 5 กับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ผู้ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) อันเป็นเสมือนตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ 2 ก่อให้เกิดเหตุการณ์วิกฤตการณ์วังหน้า อันส่งผลกระทบต่อพระราชอำนาจของรัชกาลที่ 5 และความมั่นคงของราชบัลลังก์

ด้วยสาเหตุของการปราศจากอำนาจทางการเมืองการปกครองในช่วงต้นรัชกาล ประกอบกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลให้รัชกาลที่ 5 มีพระราชดำริที่จะปฏิรูปประเทศเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง และพัฒนาประเทศให้มีความเจริญอย่างอารยประเทศ เพื่อรักษาไว้ซึ่งอธิปไตยและความมั่นคงของประเทศ โดยเป็นความพยายามที่จะสร้างสถาบันทางการเมืองเพื่อเป็นฐานอำนาจสนับสนุนในการต่อสู้กับอำนาจของขุนนาง เพื่อตั้งอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินกลับสู่สถาบันกษัตริย์ ซึ่งในที่สุดแล้วทรงสามารถตั้งอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินกลับมาได้สำเร็จ (อานนท์ จิตรประภาส, 2554: 171) การปฏิรูปการปกครองที่สำเร็จผล ประกอบกับการพิราลัยของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ในปี พ.ศ.2425 ส่งผลให้รัชกาลที่ 5 มีพระราชอำนาจเพิ่มขึ้นตามลำดับ จนเมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

ทิวศกในปี พ.ศ.2428 รัชกาลที่ 5 จึงทรงรวมอำนาจการปกครองไว้ได้ ภายหลังจากปี พ.ศ.2428 เป็นต้นมา รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชอำนาจและความมั่นคงทางราชบัลลังก์อย่างสมบูรณ์

ภายหลังจากการทิวศกของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และได้ทรงตั้งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารเป็นตำแหน่งองค์รัชทายาทแล้ว สถานการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานี้ กล่าวได้ว่ารัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชอำนาจเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เหล่าขุนนางข้าราชการอาวุโสที่เคยมีอำนาจในสมัยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเป็นตำแหน่งองค์รัชทายาทแล้ว หรือเสียชีวิตไป พระองค์จึงได้ทรงแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนาง “หัวใหม่” ที่มีทัศนคติและแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันกับพระองค์ และเป็นกลุ่มที่สนับสนุนพระองค์ในการสร้างพระราชอำนาจตั้งแต่ต้นรัชกาลขึ้นมาดำรงตำแหน่ง ซึ่งนับเป็นกลุ่มสำคัญที่ช่วยสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงทางพระราชอำนาจและราชบัลลังก์ให้กับพระองค์มากยิ่งขึ้น ภายหลังจากทรงปฏิรูปการปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคสำเร็จ เป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง รัชกาลที่ 5 ได้เป็นผู้ที่ทรงพระราชอำนาจมากที่สุดในแผ่นดินอย่างแท้จริง

ราชสำนักฝ่ายในช่วงต้นรัชกาล (พ.ศ.2411 - 2428)

ราชสำนักฝ่ายในช่วงต้นรัชกาล (พ.ศ.2411 - 2428) พิจารณาได้ว่าในช่วงเวลานั้นนี้ เนื่องด้วยรัชกาลที่ 5 ขึ้นครองราชย์สมบัติตั้งแต่พระชนมายุ 15 ชันษา มีเพียงพระภรรยาในชั้นยศเจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมเท่านั้น ยังมีได้มีพระภรรยาเจ้าแต่ประการใด ประกอบกับสมเด็จพระเทพศิริทรมาดิย พระราชมารดาเสด็จสวรรคตไปตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ยังทรงพระเยาว์ ทำให้ราชสำนักฝ่ายในอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกรมสมเด็จพระสุตดารัตนราชประยูร ผู้เป็นทูลกระหม่อมยายของรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้ทรงเลี้ยงดูรัชกาลที่ 5 มาตั้งแต่พระราชมารดาเสด็จสวรรคต ทรงเป็นประหนึ่งประมุขของฝ่ายในทั้งปวง

แต่อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมารัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีพระภรรยาเจ้าหลายพระองค์ ได้แก่ พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี ซึ่งเป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 ประสูติแต่เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม พระองค์เจ้าสุขุมลย์มหารศรี พระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 ประสูติแต่เจ้าคุณจอมมารดาสาลิ ทั้ง 4 พระองค์เป็นพระภรรยาเจ้าในลำดับพระยศลูกหลวง ซึ่งเป็นกลุ่มพระภรรยาเจ้าที่ทรงดำรงพระยศสูงสุด และหม่อมเจ้าปิ๋ว หม่อมเจ้าบัว ธิดาในกรมหมื่นภูมินทรภักดี ทั้ง 2 พระองค์เป็นพระภรรยาเจ้าในลำดับพระยศหลานหลวง

พระภรรยาเจ้าชั้นลูกหลวงทั้ง 4 พระองค์นี้ เมื่อแรกมีราชการนั้นดำรงพระยศเท่าเทียมกัน แม้รัชกาลที่ 5 จะมีได้ออกพระโอรส แต่ก็เป็นทีที่ทราบกันว่าพระเกียรติยศของพระภรรยาเจ้านั้นขึ้นอยู่กับพระประสูติกาลพระราชโอรส พระองค์ใหญ่เป็นสำคัญ (สมภพ จันทรประภา, 2555: 28) ดังนั้นเมื่อพระภรรยาเจ้าทั้ง 4 พระองค์มีพระประสูติกาลพระราชโอรสพระราชธิดา พระองค์เจ้าสว่างวัฒนาซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเป็นพระราชโอรสพระองค์แรกในบรรดาพระภรรยาเจ้าทั้ง 4 พระองค์ จึงทรงได้รับสถาปนาให้ดำรงพระยศเป็น “พระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระราชเทวี” ซึ่งเป็นพระยศที่สูงกว่าพระภรรยาเจ้าพระองค์อื่นๆ พระภรรยาเจ้าอีก 3 พระองค์ได้รับสถาปนาให้ดำรงพระยศ “พระนางเธอพระองค์เจ้า”

การในพระราชฐานสมัยนั้นคล้ายความตึงเครียดลงกว่าเมื่อต้นรัชกาล เพราะรัชกาลที่ 5 ทรงพิจารณาข้อราชการเอง ถ้าข้อราชการนั้นเป็นเรื่องสมควร แต่ถ้าเป็นเรื่องเล็กน้อยก็อยู่ที่ท้าวนางตามระเบียบของราชการ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชซึ่งเคยสำเร็จราชการในพระราชฐานก็ไม่ทรงแข็งแรงเท่าใด แต่ก็ยังทรงดำรงตำแหน่งที่เคารพสูงสุดในพระราชฐาน ความรักใคร่กลมเกลียวเป็นไปด้วยดีในชั้นพระภรรยาเจ้าทุกพระองค์ ต่างพระองค์ต่างเคารพกันตามพระชันษา ความสนุกสนานรื่นเริงในราชสำนักเป็นไปอย่างราบรื่น (สมภพ จันทรประภา, 2555: 33-34) จนกระทั่งเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ.2431 ขณะเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระราชวังบางปะอิน ได้เกิดเหตุการณ์เรือพระประเทียบ

ของพระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ล่ม ส่งผลให้พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมฯ เพชรรัตน์ พระราชธิดา และพระหน่อในพระครรภ์สิ้นพระชนม์

แม้รัชกาลที่ 5 จะทรงมีพระภรรยาเจ้าทั้งในลำดับพระยศลูกหลวงและหลานหลวงหลายพระองค์ แต่ยังมีได้มีการออกประกาศพระนามในทางราชการอย่างชัดเจน การสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ทำให้ต้องมีการออกประกาศทางราชการว่าจะออกพระนามว่าอย่างไร โดยในครั้งแรกได้ออกพระนามว่า “สมเด็จพระนางเธอ สุนันทากุมารีรัตน์ พระราชเทวี” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระราชเทวี” และสุดท้ายได้สถาปนาขึ้นเป็น “สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี” ดำรงพระยศพระอัครมเหสีพระองค์แรกของรัชกาลที่ 5

ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงตัดสินพระทัยจัดระเบียบภายในพระราชสำนักเกี่ยวกับตำแหน่งพระภรรยาเจ้าให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อความเป็นระเบียบในการจัดระบบการสืบราชสันตติวงศ์ ทั้งยังเป็นการตอบสนองความจงรักภักดี นอกจากนี้คือเพื่อให้มีองค์อัครมเหสี ซึ่งเทียบได้กับตำแหน่งพระราชินีของตะวันตก เพื่อมิให้เกิดความสับสน (วงเดือน นาราจักร, ชมพูนุท นาภิรักษ์ และ สุวรรณ สัจจิวิวรรณ, 2553: 40) ด้วยเหตุที่พระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระราชเทวี ทรงเป็นพระราชมารดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรพรรดิ พระราชโอรสองค์ใหญ่ จึงทรงสถาปนาขึ้นเป็น “สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระราชเทวี” ดำรงพระยศพระอัครมเหสี และต่อมาเพื่อประจักษ์ฐานะพระอัครมเหสีของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาให้ชัดเจนขึ้น จึงได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็น “สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี” ส่วนพระนางเธอเสาวภาผ่องศรี ภายหลังมีพระประสูติกาลสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรพรรดิ ได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็น “พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี” มีพระยศอยู่ในลำดับที่สอง ขณะที่พระนางเจ้าสุโขทัยมหาราช พระราชเทวี ทรงอยู่ในลำดับที่สาม หม่อมเจ้าปวีและหม่อมเจ้าบัวพระภรรยาเจ้าชั้นหลานหลวงดำรงตำแหน่งพระอรรคชายาเธอ รวมทั้งหม่อมเจ้าสาย พระขนิษฐาของหม่อมเจ้าปวีและหม่อมเจ้าบัว ซึ่งได้เข้ารับราชการภายหลังพระพี่นางทั้งสองพระองค์ด้วย

ในช่วงต้นรัชกาล พิจารณาได้ว่าพระภรรยาเจ้าที่เข้าถวายตัวรับราชการนั้นมิได้มีสาเหตุมาจากความพึงพอใจพระราชหฤทัยส่วนพระองค์แต่ประการเดียว แต่จะมีสาเหตุจากการสนับสนุนหรืออย่างน้อยก็ไม่คัดค้านจากผู้ใหญ่และผู้มีอำนาจประกอบด้วย ดังเช่น พระอรรคชายาเธอทั้ง 3 พระองค์ เข้าถวายตัวรับราชการจากการสนับสนุนของกรมสมเด็จพระสุทนต์ราชประยูร เพื่อเป็นการฟื้นคืนอำนาจของสายสกุลรัชกาลที่ 3 ในราชสำนักฝ่ายใน ด้วยพระอรรคชายาเธอทั้ง 3 พระองค์เป็นพระนัดดาของรัชกาลที่ 3 และเป็น “หลานอา” แท้ๆ ของกรมสมเด็จพระสุทนต์ราชประยูร ซึ่งทรงเป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ 3 ขณะที่พระองค์เจ้าลูกหลวงทั้ง 5 พระองค์ (หมายรวมถึงพระองค์เจ้าทักษิณชาน นราธิราชบุตรี พระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 อันประสูติแต่เจ้าจอมมารดาจันทร์ ซึ่งได้ถวายตัวเป็นพระภรรยาเจ้าพระองค์แรก แต่ภายหลังทรงประสูติสมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย และสมเด็จพระเจ้าฟ้าสิ้นพระชนม์ในวันประสูติ เมื่อ พ.ศ. 2415 ทำให้พระองค์เจ้าทักษิณชานเสวยพระทัยจนทรงพระประชวร ไม่ทรงรับรู้สิ่งใดทั้งสิ้น จนสูญเสียพระสติไป จึงไม่อาจทรงรับราชการได้อีกต่อไป และทำให้ไม่อาจได้รับการเฉลิมพระยศในตำแหน่งพระมเหสีแต่อย่างใด) เข้าถวายตัวรับราชการจากการสนับสนุนหรืออย่างน้อยก็ไม่คัดค้านจากสายสกุลขุนนางและเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอก ซึ่งเป็นหลานสาวของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เพื่อมิให้สายราชสกุลจากรัชกาลที่ 3 กลับขึ้นมามีอำนาจในราชสำนักฝ่ายใน อันอาจส่งผลต่ออำนาจในราชสำนักฝ่ายหน้า ซึ่งจะก่อให้เกิดผลกระทบกับอำนาจของสกุลขุนนางที่ยังใหญ่อยู่ในขณะนั้นด้วย

การที่แต่ละกลุ่มอำนาจในสังคมไทยพยายามสนับสนุนสตรีซึ่งเป็นบุตรหลานหรืออยู่ในกลุ่มอำนาจของตนให้เป็นพระภรรยาเจ้านั้น อาจเนื่องด้วยในช่วงแรกของการขึ้นครองราชย์สมบัติในรัชกาลที่ 5 ยังมีได้ทรงสถาปนาพระอัครมเหสี และยังไม่ทรงมีพระราชโอรสอันประสูติแต่พระภรรยาเจ้า ทำให้หากสตรีในสายตระกูลหรืออยู่ในกลุ่มอำนาจของตนขึ้นมามีตำแหน่งพระอัครมเหสี และเป็นผู้มีพระประสูติกาลพระราชโอรส ก็จะเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ และเครือข่ายอำนาจกับราชสำนักฝ่ายใน อันจะส่งผลต่ออำนาจในราชสำนักฝ่ายหน้าด้วย และเนื่องจากรัชกาลที่ 5 ยัง

ไม่มีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ การสถาปนาผู้หนึ่งผู้ใดให้ดำรงตำแหน่งพระภรรยาเจ้า จึงมีอาจคำนึงถึงความพอพระทัยส่วนพระองค์เพียงอย่างเดียวได้ แต่ต้องคำนึงถึงการสร้างพระราชอำนาจของพระองค์ รวมทั้งการประสานความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆผ่านการรับพระภรรยาเจ้า และยังต้องคำนึงถึงผู้ที่เหมาะสมที่จะมีพระประสูติกาลพระราชโอรส อันจะสืบราชสมบัติต่อไปอีกด้วย

ราชสำนักฝ่ายในช่วงปลายรัชกาล (พ.ศ.2428 - 2453)

ภายหลังการทิวคตของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2428 ในวันที่ 4 กันยายน พ.ศ.2428 รัชกาลที่ 5 ได้ทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ต่อมาได้ทรงสถาปนาตำแหน่งรัชทายาทขึ้นในตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร” โดยได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระอัครมเหสีขึ้นดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ.2429 ในขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศมีพระชนม์ 9 ชันษา (วงเดือน นาราสะจจ์, ชมพูนุท นาคริรักษ์ และ สุวรรณ สัจจวิวรรณ, 2553: 157) การขึ้นดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศนั้นส่งผลให้พระฐานะพระอัครมเหสีของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนามั่นคงและชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจในฐานะพระประมุขฝ่ายใน ดูแลบริหารงานราชสำนักฝ่ายใน ออกรับพระราชอาคันตุกะต่างประเทศ

การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศในปี พ.ศ.2437 ทำให้รัชกาลที่ 5 ต้องสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์ใหม่ ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงกำหนดไว้แล้วในทางพฤตินัยว่าการสืบราชสันตติวงศ์จะเป็นไปตามลำดับพระชันษา ส่วนพระเกียรติยศของพระราชมารดานั้นขึ้นอยู่กับฐานะของพระราชโอรสดังที่ทรงปฏิบัติมาแล้ว ดังนั้นจึงทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี ซึ่งมีพระชนมายุเป็นลำดับสอง รองจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศขึ้นเป็นสยามมกุฎราชกุมาร

เมื่อรัชกาลที่ 5 ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเป็นมกุฎราชกุมาร ได้ทรงสถาปนาพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวีขึ้นดำรงตำแหน่ง “สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี” สถิตในพระฐานะพระอัครมเหสีอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งถึงแม้พระยศ “พระอัครราชเทวี” ของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรียังเป็นตำแหน่งรองจาก “พระบรมราชเทวี” ของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา แต่ด้วยพระฐานะพระราชมารดาของมกุฎราชกุมาร ทำให้เกิดความ “ลักลั่น” ในราชสำนักว่าแท้จริงแล้วในช่วงเวลานั้นพระองค์ใดที่ทรงเป็น “หมายเลขหนึ่ง” ที่แท้จริง

แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการทิวคตของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พบว่าสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนามักทรงหลีกเลี่ยงที่จะปรากฏพระองค์ในฐานะพระอัครมเหสี ด้วยเพราะปัญหาพระอาการประชวรจากความโศกเศร้าเสียพระทัย และทรงมิต้องการให้เกิดความสับสนในหมู่ข้าราชการ ในช่วงเวลานี้ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีจึงเป็นพระอัครมเหสีที่ปรากฏพระองค์ต่อสาธารณชน (สมภพ จันทรประภา, 2555: 86)

เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ซึ่งตำแหน่งสมเด็จพระบรมราชินีนาถนั้นเป็นตำแหน่งพระมเหสีที่ทรงตั้งขึ้นใหม่ ให้เป็นตำแหน่งพระอัครมเหสีที่มีลำดับพระยศสูงที่สุด ด้วยไม่ทรงต้องการลดพระอิสริยยศพระบรมราชเทวี อันเป็นตำแหน่งพระอัครมเหสีเดิมตามกฎหมายของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาแต่ประการใด แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยตำแหน่งพระบรมราชินีนาถได้กลายเป็นตำแหน่งพระอัครมเหสีที่มีลำดับพระยศสูงสุด พระฐานะของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาจึงลดลงมาเป็นลำดับสอง (สมภพ จันทรประภา, 2555: 87, 90) ขณะที่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีทรงอยู่ในฐานะพระอัครมเหสีลำดับหนึ่งของรัชกาลที่ 5 นับตั้งแต่นั้นมา

ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2428 เป็นต้นมา พบว่านอกจากพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ธิดาพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่ ซึ่งเข้าถวายตัวรับราชการเพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างสยามกับล้านนาแล้ว รัชกาลที่ 5 ไม่ทรงมีพระ

ภรรยาเจ้าเพิ่มขึ้นเลย ซึ่งสาเหตุอาจเป็นเพราะรัชกาลที่ 5 ทรงมีความมั่นคงในพระราชอำนาจและพระราชบัลลังก์อย่างสมบูรณ์ ทรงมั่นพระทัยว่าจะทรงอยู่ในราชบัลลังก์ได้ตลอดพระชนม์ชีพ รวมทั้งมั่นพระทัยว่าการสืบราชสมบัติจะอยู่กับสายราชสกุลของพระองค์ ประกอบกับทรงมีพระราชโอรสในพระยศสมเด็จพระเจ้าฟ้าชั้นเอกหลายพระองค์ ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องรับพระราชวงศ์พระองค์อื่นๆเข้ามาเป็นพระภรรยาเจ้าเพื่อสร้างความมั่นคง และเพื่อประสูติกาลพระราชโอรสที่จะมาสืบราชสันตติวงศ์อีก สตรีที่เข้าถวายตัวรับราชการในช่วงเวลานี้มักมีสาเหตุจากความพอพระทัยส่วนพระองค์เป็นสำคัญ นอกจากนี้ การที่รัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาพระอัครมเหสีอย่างชัดเจน รวมทั้งทรงแต่งตั้งพระราชโอรสขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ส่งผลให้ไม่ปรากฏกลุ่มอำนาจอื่นใดมีการสนับสนุนพระราชวงศ์พระองค์ใดให้ขึ้นดำรงตำแหน่งพระภรรยาเจ้าอีก

การมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ในช่วงเวลานี้ของรัชกาลที่ 5 พิจารณาได้จากการที่ทรงสามารถตัดสินใจพระทัยในเรื่องสำคัญยิ่ง โดยไม่ปรากฏการคัดค้านหรือผลกระทบในด้านลบ เช่น การเปลี่ยนสายการสืบราชสมบัติจากสายของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนามาเป็นสายของสมเด็จพระนางเสาวภาผ่องศรี และการสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนแสดงถึงพระราชอำนาจอันสมบูรณ์ของพระองค์

ในช่วงเวลานี้ยังสามารถพิจารณาได้ถึงความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันของราชสำนักฝ่ายหน้าและราชสำนักฝ่ายในที่สำคัญ โดยพิจารณาได้จากภายหลังการทิวงคตของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ รัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาให้ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เป็นการเปลี่ยนสายการสืบราชสมบัติจากสายของสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาเป็นสายของสมเด็จพระนางเสาวภาผ่องศรี เนื่องจากทรงยึดหลักที่ทรงกำหนดไว้แล้วในทางพฤตินัยว่าการสืบราชสันตติวงศ์เป็นไปตามลำดับพระชนษา ส่วนพระเกียรติยศของพระราชมารดานั้นขึ้นอยู่กับฐานะของพระราชโอรสองค์ที่ทรงปฏิบัติมาแล้ว ดังนั้นพระอิสริยยศของพระมเหสีเทวีฝ่ายในจึงเปลี่ยนแปลงไปตามตำแหน่งของพระราชโอรส นับเป็นการแสดงให้เห็นว่าราชสำนักฝ่ายหน้าและราชสำนักฝ่ายในมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

สรุป

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงการเมืองในราชสำนักฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น พบว่าการเมืองในราชสำนักฝ่ายหน้ามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการราชสำนักฝ่ายใน ดังนั้นจึงปรากฏว่าทั้งรัชกาลที่ 5 และกลุ่มอำนาจต่างๆ ล้วนใช้ความสัมพันธ์ในรูปแบบการเข้ารับราชการของพระภรรยาเจ้าและพระภรรยา เป็นการสร้างเครือข่ายอำนาจและความสัมพันธ์รวมทั้งการประสานผลประโยชน์ระหว่างทั้งสองฝ่าย เพื่ออำนาจและความมั่นคงทางการเมืองในราชสำนักฝ่ายหน้า

เอกสารอ้างอิง

เจฟฟรี โฟล์สโตน. 2532. **จุฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์: พระบรมราชวงศ์แห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

ณัฐภูมิ สุทธิสงคราม. 2551. **สมเด็จพระนางเรือล่ม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

ดารณี ศรีหทัย. 2554. **สมเด็จพระเจี๊ยะ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2553 **ตำนานวังหน้า**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ดวงดาว ยังสามารถ. 2537. **บัลลังก์พระปิยะ: บทวิเคราะห์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. 2539. **ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

ปิยนถ บุนนาค. 2523. **ความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วงเดือน นาราสัจจ์, ชมพูนุท นาคริรักษ์ และ สุวรรณ สัจจวีรวรรณ. 2553. **อิราชเจ้าจอมสยาม**. กรุงเทพฯ: ธนาการ กสิกรไทย.

สมภพ จันทรประภา. 2555. **สมเด็จพระศรีสวรินทิรา**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน เฉลิมฉลองวาระ 150 ปี พระราชสมภพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.

อานนท์ จิตรประภาส. 2554. **ปียมหาราชจอมเกษัตริย์**. กรุงเทพฯ: ยิปซี.